

الاهیات گردشگری

کلیسای کاتولیک در مواجهه با گردشگری

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ

وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ

عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾

حجرات (۴۹)، ۱۳

سرشناسه	: امیر یزدانی، حمیده، ۱۳۶۵-
عنوان و نام پدیدآور	: الاهیات گردشگری: کلیسای کاتولیک در مواجهه با گردشگری / حمیده امیر یزدانی؛
مشخصات نشر	: قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	: ۱۸۲ ص
فروست	: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب؛ ۲۴۶
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۹۶۷-۳۶-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا.
عنوان دیگر	: کلیسای کاتولیک در مواجهه با گردشگری.
یادداشت	: گردشگری -- جنبه‌های مذهبی -- کاتولیک (مذهب) Tourism -- Religious aspects -- Catholic Church
شناسه افزوده	: دانشگاه ادیان و مذاهب. پژوهشکده ادیان و مذاهب
رده بندی کنگره	: ۱۵۶/۵/الف ۱۵۶ G
رده بندی دیویی	: ۲۰۱/۶۹۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۳۳۰۴۹۴

الاهیات گردشگری

کلیسای کاتولیک در مواجهه با گردشگری

حمیده امیر یزدانی

با مقدمه مهرا ب صادق نیا

انتشارات نگاه ادیان ندره ب

معاونت پژوهشی

۱۴۰۲

قم، پردیسان، روبه‌روی مسجد امام صادق (علیه‌السلام)، دانشگاه ادیان و مذاهب.

تلفن: ۱۳-۰۲۵-۳۲۸۰۲۶۱۰-۳۲۸۰۳۱۷۱ ، ۰۲۵-۳۲۸۰۳۱۷۱

تلفکس مرکز پخش و فروش: ۰۲۵-۳۲۸۰۶۶۵۲

فروشگاه اینترنتی:

@Libadyan

@ketabsara_adyan

www.Adyanpub.com

الاهیات گردشگری:

کلیسای کاتولیک در مواجهه با گردشگری

- نویسنده: حمیده امیر یزدانی
- با مقدمه: مه‌راب صادق‌نیا
- ناشر: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب
- نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۴۰۲
- طراح: مهدی محمدی شجاعی، شهرام بردبار
- چاپ: موسسه بوستان کتاب
- شمارگان: ۵۰۰ نسخه
- مرجع قیمت: وبسایت رسمی انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب
- شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۹۶۷-۳۶-۴

(کلیه حقوق محفوظ و مخصوص ناشر است)

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه (از قبیل چاپ، فتوکپی، الکترونیکی، صوت و تصویر) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع و پیگرد قانونی دارد.

فهرست

پیشگفتار.....	۷
مقدمه به قلم دکتر مهربان صادق نیا.....	۹
چالش‌های الهیاتی گردشگری.....	۱۰
درباره کتاب.....	۲۱

فصل اول: ادبیات و مبانی نظری

ادبیات موضوع.....	۳۳
۱. ادبیات و پیشینه.....	۳۳
۱-۲. ادبیات الهیاتی گردشگری.....	۵۴
۲. مبانی نظری.....	۶۷
۲-۱. الهیات در روزگار سنت.....	۷۰
۲-۲. الهیات در روزگار مدرن.....	۷۵
۲-۳. مسئله الهیات‌های مدرن.....	۸۱
۲-۴. الهیات در مواجهه با گردشگری.....	۸۴
۲-۴-۱. تحولات گردشگری.....	۸۵

فصل دوم: چالش‌های الهیاتی گردشگری و راهکارهای کلیسا

۱. مسئله گردشگری.....	۱۰۱
۱-۱. تهدیدهای ماهوی گردشگری.....	۱۰۲
۱-۲. فراتحمل گردشگری و نقض حقوق میزبان.....	۱۰۴
۱-۳. کاهش مدیریت دینی.....	۱۰۷
۱-۴. خلط مفهومی زائر و گردشگر و جعل تعابیر نو در حوزه «زیارت».....	۱۱۰

۶ الاهیات گردشگری

- ۱-۵. تغییر الگوی مصرفی و سبک زندگی مردم ۱۱۳
- ۱-۶. گردشگری جنسی و دامن زدن به رشد صنعت جهانی امور جنسی ۱۱۵
- ۱-۷. مک‌دونالدیزه‌شدن دین ۱۱۹
- ۸- ۱. ترویج بی‌عدالتی در کشورهای در حال توسعه ۱۲۰
- ۹- ۱. تقدس‌زدایی از یکشنبه و تزامم در برگزاری مراسم عشای ربّانی ۱۲۱
۲. راهکارهای الاهیاتی ۱۲۵
- ۲-۱. بازخوانی جایگاه سفر در کتاب مقدس ۱۲۵
- ۲-۲. گردشگری به مثابه موضوعی الاهیاتی ۱۳۰
- ۲-۳. تمرکز بر گردشگری عدالت‌محور ۱۳۳
- ۲-۴. گردشگری به مثابه موضوعی اخلاقی ۱۳۸
- ۲-۵. پذیرش گردشگری به منزله یک واقعیت روز ۱۴۱
- ۲-۶. فرهنگی نگرستن به الاهیات ۱۴۴
- ۲-۷. تربیت کشیش ویژه گردشگر در اماکن مقدس ۱۴۵

فصل سوم: تحلیل

- الاهیات گردشگری ۱۴۹
- کتاب‌نامه ۱۶۷
- پی‌نوشت‌ها ۱۷۷

پیشگفتار

این کتاب بستر پیدایش الاهیات نوپدید گردشگری در مسیحیت را به مثابه یکی از گونه‌های نوظهور الاهیات مدرن مورد بحث و بررسی قرار داده است. ظهور صنعت گردشگری در اواخر قرن نوزدهم میلادی به مثابه تهدیدی برای کلیسا و نهاد دین قلمداد می‌شد و چالش‌هایی مانند: کاهش مدیریت دین، تقدس‌زدایی از روز یکشنبه، ترویج بی‌بندوباری، رواج گردشگری جنسی و نقض حقوق میزبان را به دنبال داشت. با رشد این تهدیدها تکاپویی جدی در درون کلیسا به وجود آمد و به این منظور سلسله نشست‌هایی از سوی متولیان دین مسیحیت از جمله اسقف‌ها و کشیش‌ها در نقاط مختلف جهان برگزار شد تا به بررسی ابعاد الیهاتی رشد گردشگری پردازند. شماری از متألهان نیز در صدد صورت‌بندی الیهاتی ناظر بر گردشگری برآمدند. هرچند گردشگری موجب بی‌فرم شدن دین‌داری و سیالیت آن شده است، فرصت‌هایی را نیز برای ساحت دین پدید آورده؛ از جمله این‌که موجب رشد مرئیت‌پذیری دینی و شکل‌گیری سبک‌های تازه‌ای از زیارت در مکان‌های مقدس شده است. مشاهده این گونه فرصت‌ها در کنار تهدیدها، کلیسا را به تعدیل نگاه سنتی خود واداشت و این ویژگی الاهیات مدرن، که با نگاهی فرهنگی و نه ایدئولوژیک به دنبال تبیین خویش است، کلیسا را قادر به ابراز همدلی بیشتری با پدیده نوظهور گردشگری کرد. تکاپوی کلیسا برای یافتن راه‌های نو در مواجهه با

گردشگری، برای الاهیات مسیحی کارکردی به دنبال داشت که آن بر ساخت الاهیات جدیدی به نام «الاهیات گردشگری» بود. این پژوهش تأملی الاهیاتی درباره پدیده گردشگری است که در پارادایم برساختی - تقسیری، ذیل رویکرد کیفی - اکتشافی با تحلیل محتوا قرار دارد. در نهایت پژوهشگر به این نتیجه رسیده است که الاهیات سنتی با بازتولید خود در صورت‌های الاهیات مدرن از جمله الاهیات گردشگری، به حفظ خود در دنیای مدرن کمک کرده است.

الاهیات و گردشگری: از ستیزه تا هم‌سازی

سال‌ها پیش در شهر رم این شانس را داشتم که کلیسای تاریخی و مهم سنت پیترا^۱ را از نزدیک ببینم. وقتی وارد ساختمان کلیسا شدم، گردش‌گران زیادی را دیدم که سرخوش از حضور در یک بنای پررمز و راز مذهبی عکس یادگاری می‌گرفتند و با دقت، در دیوار کلیسا را ورنانداز می‌کردند. آن‌ها بی‌توجه به آداب زیارت و احتمالاً جنبه‌های روحی و معنوی کلیسای سنت پیترا، خویش‌خوشانه به دنبال کسب تجربه‌های شادی‌بخش بودند و تلاش داشتند تا اوقات فراغت خود را با تماشای یک بنای پرآوازه‌ی مذهبی پر کنند. در ظاهر حرکات این گردش‌گران نزدیکی به امر قدسی و یا تجربه مقدس و یا چیزی شبیه آن پیدا نبود آن‌ها می‌خواستند به اندازه‌ی پولی که هزینه کرده‌اند از این بنای تاریخی لذت ببرند. هم‌زمان در بخش‌های جلویی کلیسا جماعتی از زائران مشغول نیایش بودند و یک کشیش داشت به زبان ایتالیایی آن‌ها را موعظه می‌کرد. مسئولان کلیسا نیایش‌کنندگان را با نرده‌های آهنی و چند نفر نگهبان از گردش‌گران جدا کرده بودند. گویی پذیرفته بودند که این دو گروه را باید از مزاحمت یکدیگر در امان داشت. به اصرار و با پافشاری اجازه گرفتم تا خود را به جمع زائران برسانم. آن‌جا گروهی از باورمندان مسیحی بر نیمکت‌های چوبی نشسته بودند و به موعظه‌های کشیش گوش می‌دادند. چندان متوجه سخنان کشیش نمی‌شدم ولی از حرکات بدن شنوندگان معلوم بود که از محتوای سخنرانی خوش‌شان آمده است. آن‌جا

1. Saint Peter's Basilica.

خبری از کنجکاو‌های گردشگران نبود؛ همه خیلی ساکت و با تمرکز جای خود نشسته بودند. آنچه من می‌دیدم واقعیت آشکار دو عمل اجتماعی قرن بیست و یکم بود که در یک مکان انجام می‌شدند. دو کنشی که اگر چه شانه به شانه و به هم نزدیک‌اند، ولی هنوز باید میان‌شان نرده کشید و آن‌ها را از هم جدا کرد.

قرن بیست و یکم عرصه‌ی بازی‌گری دو عمل اجتماعی پراهمیت است: دین و اوقات فراغت. اگر چه سال‌ها پیش برای برخی از فیلسوفان (نیچه) خدا مرده بود و این سبب می‌شد که جهان جدید در غیبت دین، بیشتر روزگار فراغت خود را بگذارند تا دین‌داری؛ ولی تجربه‌ی سالهای نخست قرن بیست و یکم نشان داد که دین و اوقات فراغت هر دو اهمیت بسیاری پیدا کرده‌اند و هر دو باید حضور یکدیگر را بپذیرند. با این حال، بر خلاف گذشته‌های نه‌چندان دور مانند جنگ‌های صلیبی که دین موضوعی برای مشاجرات الاهیاتی و گاه ستیزه و جنگ بود، در قرن بیست و یکم که همه چیز بر اساس میزان سودمندی و کالاشدگی ارزیابی می‌شود، دین نیز با متغیرهای مصرف‌گرایانه سنجیده و مورد توجه قرار گرفته است، وضعیتی که به قول جیمسون شکل غالب آن گردشگری است. (Jameson, 2007) البته این وضعیتی می‌تواند اشکال سنتی دین‌داری و الاهیات را که هنوز تلاش می‌کنند تا حقایق خود را اثبات کرده و خدا را برای اهالی زمین اثبات کنند با چالش‌های جدی‌ای روبرو کند. آنان حتی ممکن است گردشگری را یک چالش بزرگ و مزاحم خود بدانند و گردش‌گران را تماشاچیان کنجکاو مناسب دینی. نرده‌هایی که مسئولان کلیسای سنت پیتر بین زائران و گردش‌گران کشیده بودند نشان می‌داد که آن‌ها نمی‌خواهند که این کلیسا دست‌کم تمام بخش‌های اش ویژه‌گی گردش‌گرانه‌ای به خود بگیرد. این البته تنها یک واکنش الاهیات و نهاد دین به گردشگری است؛ در این میان واکنش‌های دیگری هم وجود دارد.

چالش الاهیاتی گردشگری

به نظر می‌رسد مخالفت نهادهای دین با گردشگری یک شعار دیرینه است. این

شعار چندان پیچیده نیست و بر این درک مبتنی است که گردشگران کنجکاو برای افراد مذهبی زائر رفتاری منحرف‌کننده دارند؛ رفتاری که گاهی می‌تواند پیامدهای آزاردهنده‌ای داشته باشد. احساس ناخوش‌آیند تبدیل شدن به موجوداتی کنجکاو یا برانگیز، زائران باایمان را اذیت می‌کند؛ افزون بر آن که در نظرشان، عمل آنان را تا حد یک بندبازی در سیرک غیر مقدس می‌سازد. هنوز هم بسیاری از مکان‌های زیارتی و عبادتگاه‌ها به منظور در امان نگه داشتن مؤمنان از کنجکاو یا تهاجمی گردشگران که می‌تواند مراقبه و تقدس آن مکان را به هم بزنند، به روی بازدیدکنندگان «غیر روحانی» بسته است. در برخی از جاها هر گونه تماس زائران با گردشگران، حتی خارج از دیوارهای معبد، به موضوعی مهم برای خطبه‌های ناپسند و سرزنش فراوان کاهنان تبدیل می‌شود. در پلی‌نزی و در اواخر قرن نوزدهم مبلغان مذهبی و کشیش‌های محلی‌ای که بعدها جان‌نشین آن‌ها شدند گردشگرانی را برای تماشای مناسک مذهبی مردم آن‌جا به عبادتگاه‌ها سرک می‌کشیدند را کافرانی معرفی می‌کردند که تنها پول و بیماری‌های مقاربتی را با خود به ارمغان می‌آورند.

ترس از حضور گردشگران و ناپاک شدن معابد و تماشاخانه‌ای شدن‌شان گاهی زائران و بومیان ایمان‌دار را به رفتارهایی خشونت‌بار بر علیه گردشگران کشانده است. «جلادهای بزرگراه»^۱ گروهی از همین گونه بودند. آن‌ها کسانی را که به ساحل مدیترانه سفر می‌کردند ربوده و اذیت می‌کردند و این‌گونه در دل گردشگران آینده بذر ترس می‌پاشیدند و بر تصمیم‌شان در بازدید از امکان مذهبی اثر منفی می‌گذاشتند. (Bachimon, 2021) اگر چه این گروهان‌گیری‌ها با انگیزه‌های دینی و مدافعه‌جویانه آغاز شد؛ ولی بعدها سویه‌های مادی نیز به خود گرفت و جلاهای پیش‌گفته در مقابل دریافت پول گروهان‌های خود را آزاد می‌کردند. همین کار البته در نهایت به کالایی‌سازی یک اعتقاد دینی (زیارت) انجامید. آن‌ها با انگیزه‌های مذهبی

1. highway executioners

شروع کردند ولی به گروهی باج‌گیر تبدیل شدند که از یک آئین مذهبی درآمد کسب می‌کردند. این رخدادها گرچه کم ولی بسیار چشم‌گیر هستند و به شدت تبلیغ می‌شوند زیرا امنیت و سلامتی مسافران برای همه‌ی کشورهای که شانس پذیرایی از گردش‌گران بالقوه را دارند، مهم است.

از زوایای دیگر که از قضا کم‌تر سویه‌های باستان‌شناختی دارد، پاره‌ای جنبش‌های مذهبی افراطی (گاهی فرقه‌گرا) پیشنهاد می‌کنند که گردشگری به عنوان ابزاری از قدرت فرهنگی نرم غرب که فرهنگ جوامع سنتی را تهدید کرده و بی‌حرمت می‌سازد، مورد حمله قرار گیرد. از نگاه آنان گردشگری به صورتی از استعمار نو تلقی می‌شود که تلاش می‌کند ارزش‌های تجاری و اجتماعی خود را بر دیگر جوامع مسلط کرده و دین را بی‌ثبات کند. در روایت آنان، گردش‌گران نه تنها خلوص عبادت‌ایمان‌داران و طهارت اماکن مذهبی را تهدید می‌کنند، بلکه به مثابه حاملان فرهنگ بیگانه و سربازان خودناآگاه فرهنگ سلطه عمل کرده و فرهنگ و نظام ارزشی سنتی را تهدید می‌کنند. البته این استدلال با جهانی که عمیقاً با نابرابری‌های آشکار فرهنگی و اقتصادی صورت‌بندی شده است، سازگار است. حتی نمونه‌هایی از گردش‌گران مذهبی وجود دارد که با یک ویزای توریستی مروج دینی بوده‌اند که با ایمان ثابت مردمان بومی آن منطقه در تضاد است. برای نمونه، مبلغان انجیلی توانستند با یک ویزای ساده به منطقه‌ی آفریقایی «ساحل»^۱ نفوذ کنند. تبلیغات دینی آنان و رفتارهای تبشیری‌شان در ظاهر گردشگری به نوبه خود احساس بی‌اعتمادی بومیان را نسبت به همه مسافران غربی برانگیخت. و البته روشن است که شایعات، اغلب بیش از حقایق اثبات شده، می‌توانند منجر به درگیری‌های مذهبی واقعی شود. (Butler T Richard, Suntikul, Wantanee, 2018)

به هر حال، جهان جدید مسئله‌ی دشواری را پیش روی دین قرار داده است. چالش گردش‌گران کنجکاوی که قصد مشارکت در مناسک مذهبی را ندارند؛ ولی

1. Sahel

دوست دارند با سرک کشیدن به این مناسک و حضور غیرباورمندانه در معابد کنجکاوی خود را سیراب کنند. کار آنان زیارت را مختل کرده و گاه مذاهب را بازسازی می‌کند. پاسخ به این مسئله، طیف گسترده‌ای یافته است؛ از نهی مطلق آن‌گونه که در مکه شاهدیم تا ادغام کامل را در بر می‌گیرد. البته که پاسخ به این مسئله کار چندان ساده‌ای نیست. از یک سوی و در یک تصمیم‌گیری منفعتی، می‌توان با در نظر گرفتن پیامدهای اقتصادی، صنعتی، سیاسی، و اجتماعی گردشگری با آن کنار آمد. و یا حتی می‌توان با استفاده از خصلت رسانه‌ای گردشگری و امکانی که این پدیده برای مرئیت‌پذیری گروه‌های دینی فراهم می‌آورد دل‌خوش بود و با آن مخالفت نکرد. به هر حال، کنجکاوی گردشگران را می‌توان گواهی بر اهمیت سنت‌هایی دانست که مردم آن را محترم می‌شمارند. آئینی که مردم را به سرک کشیدن در خود می‌کشاند می‌تواند ادعای اعتبار و اهمیت کند؛ حتی اگر دست‌کاری شده باشد. از سوی دیگر، می‌توان با تمرکز از ابعاد معنوی مناسک و پاسداشت خلوص و قدسیت آن‌ها به گردشگری به خاطر تهدیدآمیز بودنش نه گفت؛ شبیه آن‌چه که در مکه اتفاق می‌افتد. این نگرانی برای بسیاری از صومعه‌های دارای نظم متفکرانه، واقعاً نگران‌مهم و ترسناک است. آن‌ها اجتناب از هم‌آمیزی با بازدیدکنندگان را برای آرامش تفکری که قرار است در خارج از جهان اتفاق بیافتد ضروری می‌دانند. گردشگرانی که برای عکاسی از آئین مرده‌سوزی در هند در امتداد رودخانه‌های مقدس پیدایشان می‌شود از نظر خانواده‌های داغ‌دیده، چیزی جز مزاحمانی اعصاب‌خردکن به نظر نمی‌آیند. رفتارهایی چون سلفی گرفتن در این آئین‌ها برای این که خودشان را نشان دهند و یا کشیدن خط‌های یادگاری روی دیوارهای معبد و یا قبرها در یک گورستان شناخته‌شده تا اندازه‌ی زیادی می‌توان به کوچک شمردن احساسات خانواده‌های داغدار و یا کسانی که در احوال معنوی خود غوطه‌ور هستند معنا شود.

گردش گرانه شدن دین^۱

مکان‌ها و رویدادهای مذهبی که هر ساله گردشگران از آنها بازدید می‌کنند تمامی ندارد و تلاش برای فهرست کردن همه جاذبه‌های مذهبی که مسافران این امکان را دارند که از آن‌ها بازدید کنند بیهوده است. در واقع، خارجی‌ها از اماکن مذهبی بازدید می‌کنند و تقریباً در همه جا فعالیت‌های مذهبی مختلف را تماشا می‌کنند. با این همه، بسیاری از این بازدیدکنندگان خود را تمرین‌کنندگان مذهبی یا زائر نمی‌دانند. آنها به عنوان گردشگران، مصرف‌کننده‌ی مدرن فرهنگ مذهبی هستند. مطمئناً، تعداد زیادی از این افراد فعالانه و دل‌بخواخانه، خود را در مراسم مذهبی در مکان‌هایی که بازدید می‌کنند شرکت می‌دهند، اما در عین حال به ندرت پیش می‌آید که از پی‌گیری هدف توریستی خود برای داشتن تجارب اصیل و زیبایی‌شناختی و مردم‌شناختی کوتاه بیایند. آن‌ها همواره مراقب هستند که مرزی میان گردشگری و تجربه‌ی دینی را نگه دارند و این دورا از هم جدا کنند.

این خیلی وسوسه‌برانگیز است که ریشه‌ی گردشگری را به زیارت مذهبی بازگردانیم؛ ولی اجازه بدهید بگوییم که این تنها یک اشتیاق ساده‌دلانه و خویش‌پسندانه است. زیارت اگر چه به طور معمول سفر و جابجایی را به همراه دارد، ولی چیزی که امروزه از آن به صنعت گردشگری یاد می‌شود پیچیده‌تر از آن است که با زیارت در مفهوم مذهبی آن سنجیده شود. بیشتر برای نهاد دین، مرزهای گردشگری و زیارت همواره مهم است. نهادهای دینی همواره از این که زائر و گردشگر یکی دانسته شوند پرهیز دارند. از نگاه آنان زیارت یک سرمایه‌ی بزرگ معنوی به زائر می‌دهد که گردش‌گردی نمی‌تواند آن و یا چیزی شبیه آن را به گردش‌گرد بدهد. در حقیقت گردش‌گرد خواند زائر نوعی فروکاستن منزلت اوست. با این حال، بناهای مذهبی مانند کلیساها، صومعه‌ها، کنیسه‌ها، مسجدهای قدیمی و مهم، معابد پروتستانی، بودایی، اسلامی و یا سایر معابد،

1. Touristization of religion

اعم از مقدس و نامقدس، از جمله مکان‌های پُرکشش برای گردش‌گران به شمار می‌آیند. سالانه میلیون‌ها نفر با پذیرش رنج و دشواری‌های جابه‌جایی خود را به این مکان‌ها می‌رسانند تا از آن‌ها بازدید کنند. این حجم از مسافرت و نیازهایی از جنس هتل، رستوران، بازار، وسیله‌های آمد و شد، و فضاهای تفریحی به همراه می‌آورند این پرسش‌های اساسی را به دنبال داشته است که «مرز میان گردشگری و زیارت دقیقاً کجاست؟» و این که «چه میراث مذهبی‌ای می‌تواند در معرض عموم مردم (ایمانداران زائر و گردش‌گران) قرار بگیرد؟ و یا این که «فروش بلیط و گرفتن هزینه بابت تماشای این مکان‌های مذهبی آن‌ها را به مکان‌هایی صرفاً توریستی تبدیل نمی‌کند؟»

اگر چه رخدادهای مذهبی مانند اعیاد (مانند کریسمس، عید یوم‌کیپور، عید قربان) و برخی از زیارت‌گاه‌ها چون مکه، قم، نجف، و کلیسای سنت پیترو تمایلی به داشتن همه ویژگی‌های یک مکان گردش‌گرانه و تفریحی را نشان نمی‌دهد؛ ولی بازارهای کریسمس که در تمام شهرهای بزرگ اروپا گسترش یافته است، رستوران‌های باشکوه، تراس‌ها، هتل‌های چند ستاره‌ی مجلل، مکان‌های تفریحی و مراکز خرید چشم‌نواز سبب شده است که زیارت‌گاه‌ها «ایستگاه‌های مذهبی^۱» شده‌اند که تمام ویژگی‌های سایت‌های گردشگری^۲ غیرمذهبی را دارند. البته این یک پدیده‌ی تازه نیست؛ سفرهای زیارتی از دیرباز تا کنون همواره نیازمند تدارکات ویژه برای حمل و نقل، اسکان و اطعام مؤمنان بوده است، اما انبوه‌سازی‌های اخیر و فراوانی گردش‌ران در روزگار ما مقیاس‌های را تغییر داده و ابعاد گردش‌گرایانه‌ی دین را چشم‌گیرتر کرده است. برای نمونه شهر پرایاگ^۳ پرایا پراج در هندوستان در سال ۲۰۰۱ و به مناسبت کومبه‌میلا^۴ یا پورنا کومبه‌میلا میزبان بیش از ۷۰ میلیون گردش‌گر بود که در طول سه هفته در سواحل رود گنگ حرکت می‌کردند. از این تعداد، ۴۰ میلیون نفر در یک روز گردهم آمده و بزرگترین اجتماع انسانی را پدید

1. religious stations

2. touristic stations

3. Prayag

4. Kumbh Mela

آوردند جمعیتی که لباس و تشریفاتشان نشان می‌داد پکنواخت نیستند.^۱ بیش‌تر این افراد پس از انجام مناسک مذهبی خود، سفر خود را با گردش در بازارهای گران‌قیمت و و نیز استفاده از هتل‌های مجلل ادامه می‌دهند. در این نمایش، می‌توانیم یک شیب تند توریستی را در زیارت ببینیم. شیبی که زائران را از افرادی که در چادر و یا خیمه و یا حتی خیابان می‌خوانند به گردش‌گران وی. آی. پی. و لوکس‌گرا تبدیل کرده است. امروزه سفرهای هوایی، تورهای مسافرتی، اقامت در هتل‌های پنج و هفت ستاره، خرید، سوغات، و صنایع دستی به شیوه‌هایی آشنا برای زیارت‌کنندگان مکان‌های مذهبی تبدیل شده است و بی‌گمان این امر بر تجربه‌ی مذهبی آنان اثر گذاشته و نمایش‌های به نسبت، غیرمعارفی را در زیارت بر ساخته است. (Eade and Sallnow, 1991) این تغییرات به برخی از پژوهش‌گران مانند کالینز و کراینر^۲ این اعتماد به نفس را داده است که به راحتی ادعا کنند "گردشگری زیارتی به روش سنتی به نقطه‌ی رکود خود رسیده است." (Collins-Kreiner, 2016) و زیارت‌کنندگان کنونی در مقایسه‌ی با هم‌تایان خود در جهان سنت، امکان کمتری برای تجربه‌ی امر مقدس دارند.

الاهیات و گردشگری

از نظر تاریخی، الاهی‌دان‌ها رابطه‌ی بین دین و گردشگری را از طریق نهاد زیارت فهم کرده‌اند. (Vukonic, 1995) از نگاه آنان سفر در انگیزه‌های مذهبی و برای رسیدن به نوعی تقدیس‌شدگی معنا داشته است. با این حال، با ورود به جهان جدید و سرمایه‌گذاری‌های فراوانی که دولت‌های مختلف در صنعت گردشگری می‌کنند، و حضور پررنگ سیاست در نمایش‌های گردش‌گرانه، توجیه‌های الاهی‌دان‌های سنتی در توضیح و تبیین سفر به مثابه یک کنش مذهبی رنگ باخت

1. Maclean, Kama (2003). "Making the Colonial State Work for You: The Modern Beginnings of the Ancient Kumbh Mela in Allahabad". *The Journal of Asian Studies*. 62 (3): 873-905.

2. N. Collins-Kreiner.

و زمینه برای پیدا شدن یک رویکرد جدید الاهیاتی به سفر و گردشگری فراهم شد که کوهن آن را الاهیات گردشگری لقب داده است. (Cohen, 1998) این الاهیات در حقیقت شیوه‌ای میانجی‌گرایانه است که تلاش دارد تا به ایمان‌داران نشان دهد چگونه می‌توان در جهان جدید و از طریق اوقات فراغت و سفر از خدا سخن گفت. الاهیات گردشگری تلاشی است آشتی‌جویانه برای این که به انسان روزگار جدید بقبولاند که دشمنی آشکاری میان ایمان و تفریح، سرگرمی، و سفر نیست. تلاشی است برای این که نشان دهد می‌توان گردش‌گرانه و در میان اوقات فراغت، سفر، و شادی هم از خدا سخن گفت و همه‌ی آن‌ها را به کتاب مقدس مستند ساخت. (Ostrowsky, 2014)

الاهیات گردشگری را باید نشانه‌ی هم‌سازی دین و واقعیت‌های اجتماعی دانست. زیرا الاهیات سگه‌ای بریده از واقعیت و معلق در آسمان نیست؛ اگر هم بخواهد چنین باشد و خود را از دغدغه‌های زمین کنار بکشد، زمینی‌ها نمی‌گذارند تا پیراسته‌دامن بماند. مهم‌ترین تحولات در الاهیات مسیحی نتیجه‌ی مواجهه‌ی دین و الاهیات با مسائل جدید در دنیای واقعیت است. آن‌گونه که هاروی کاکس می‌گوید نقطه آغاز هر الهیات و کلیسایی را باید یک تحول اجتماعی دانست. از نگاه او کلیسا پیش از هر چیزی باید یک جامعه پاسخ‌گو باشد، مردمی که وظیفه آن‌ها تشخیص فعل خداوند در جهان و پیوستن به اقدام وی است، باید پاسخ از چگونه پیوستن را از کلیسا بشنوند. این بدان معناست که کلیسا باید پیوسته به تحولات اجتماعی توجه کند. برعهده گرفتن این مسئولیت یک میراث گران‌بار و اِعمال یک سرپرستی مسئولانه است که در سراسر عهد جدید آشکار می‌شود. این مسئله را می‌توان نقطه‌ی آغاز ورود الاهیات به شهر سکولار دانست. (Cox, 2013, pp. 125, 129-130).

الاهیات گردشگری بر اساس معیارهایی که هاروی کاکس به ما می‌دهد ماهیتی سکولار دارد. به این معنا که فروتنی پیشه کرده و با زبان جهان سکولار از

خدا سخن می‌گوید. همان چیزی که بونهوفر آن را نشانه‌ی سکولارشدن می‌داند. (Bonhoeffer, 1959, p. 123) زبان‌ها و الهیات‌ها در یک محیط اجتماعی - فرهنگی پیدا شده و رشد می‌کنند. آن‌ها از این یا آن شیوه‌ی رفتار تاریخی استفاده کرده و خود را صورت‌بندی می‌کنند. این امر ایجاب می‌کند که الهی‌دان‌های امروزه همان واقعیتی را که عبرانیان قرن‌ها پیش، آن را یهوه می‌نامیدند و یا حواریون آن را در عیسی مشاهده و تجربه می‌کردند، به گونه‌ای آشکار بسازند که مردمان جهان جدید بتوانند آن را بفهمند و تجربه کنند. (Cox, 2013, pp. 286-87).

برای این که مسیحیت به چیزی به نام الاهیات گردشگری برسد، زمانی زیاد و بگومگوهایی فراوان لازم بود. (Timothy & Olsen, ۲۰۰۶) هدف اساسی این الاهیات آن است که به ایمان‌داران و غیر آن‌ها نشان دهد که گردشگری و مذهب می‌توانند به یک هم‌زیستی، دست‌کم شبیه آن‌چه از کلیسای سن‌پیترو شهر رم روایت کردم، برسند. این الاهیات برای رمزگشایی از راه‌های تجربه‌ی دین‌داری از طریق نمایش‌های گردش‌گرانه تلاش می‌کند. به همین دلیل، الاهیدان‌های کنش‌گر در این حوزه، به هر دری می‌زنند تا نشان دهند که باورمندان می‌توانند ایمان نهادینه‌شده‌ی خود را از طریق سفر و رفتارهای گردش‌گرانه زنده نگه بدارند. (Edensor, 2001) برای رسیدن به این هدف، آن‌ها می‌کوشند تا یافته‌های خود را به کتاب مقدس نیز مستند کنند؛ در حالی که هیچ اشاره‌ی روشنی در کتاب مقدس به گردشگری نشده است. این الاهیدان‌ها از برخی آیات کتاب استنباط می‌کنند که رفتار و تجربه‌ی یک مؤمن در طول اوقات فراغت و سفر ممکن است به قدردانی بیشتر از خدا منجر شود. (Vukonic, 1996) این‌گونه استنادها برای متفکران مسلمان می‌تواند ساده‌تر و در دست‌رس‌تر باشد؛ زیرا قرآن به طور آشکارتری نسبت به کتاب مقدس، از سفر به عنوان وسیله‌ای برای تفکر در خلقت خدا یاد می‌کند: ﴿ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. ﴾ یعنی: « بگو: در روی این زمین سیر

کنید، پس بنگرید که چگونه آفریدگان را ایجاد کرده، سپس خداوند عالمی دیگر را احداث خواهد کرد. حقا که خدا بر همه چیز تواناست.»^۱

الاهیات گردشگری نتیجه‌ی نرم‌خویی، فروتنی، و دست‌برداشتن از سرسختی در برابر دنیایی است که هر روز اقتضاءات خود را به الاهدان‌ها تحمیل می‌کند. تقریباً تمام الاهیات‌های مدرن مسیحی و نیز واکنش‌های الاهیاتی به مسائل جدید علمی، فرهنگی، و اجتماعی از دل انکار و مشاجره برخواسته‌اند. ابتدا گروهی از الاهدان‌ها با نوآوری‌ها و رویه‌های تازه‌ای که بشر در علم و فرهنگ تجربه می‌کند مخالفت می‌کنند. آن‌ها را به ناسازگاری با متن مقدس و سنت فربه و مقتدر کلیسا متهم کرده و انکار می‌کنند. تا جایی که بتوانند به مبارزه با آن بر می‌خیزند؛ ولی در نهایت این واقعیت اجتماعی است که خود را به الاهیات تحمیل می‌کند. در این مرحله الاهدان‌هایی پیدا می‌شوند که تلاشی آشتی‌جویانه میان متن مقدس و وضعیت‌های انسانی و سکولار تازه به راه می‌اندازند و در نهایت، می‌کوشند تا نشان دهند میان تجربه‌های تازه انسان سکولار و کتاب مقدس هم‌داستانی برقرار است. این داستان «از قهر تا آشتی» و از «از اخم تا شوخی» الاهیات و گردشگری و اوقات فراغت را می‌توان در پدیده‌هایی چون سینما، هنر، نجوم، تجدد، و سکولاریزاسیون نیز مشاهده کرد. آن‌ها نیز روزگاری مورد لعن و نفرین الاهیات بودند ولی الان هر کدام‌شان یک پسوند الاهیات به همراه دارند.

در باره‌ی این کتاب

این کتاب با عنوان الاهیاتی گردشگری، کوشش وجودی سرکار خانم دکتر حمیده امیریزدانی است. نویسنده‌ی پرتکاپوی این کتاب به دلیل انگیزه‌هایی که ناشی از زیست شخصی و نیز حوزه‌ی تعلیمی و تحصیلی اوست به تدوین این کتاب پرداخته است. روزی که برای اولین بار او از دغدغه‌های الاهیاتی خود در اطراف

مسئله‌ی گردشگری سخن می‌گفت، هنوز در ادبیات فارسی واژه‌ای به نام الاهیات گردشگری تولید نشده بود. از این نظر نخستین و مهم‌ترین نوآوری این کتاب را باید آفرینش یک مفهوم جدید به ادبیات دین‌پژوهی به زبان فارسی دانست. نویسنده‌ی محترم در این کتاب کوشیده است تا با نشان دادن چالش‌های میان دین و گردشگری نشان دهد که چگونه الاهیاتی شکل می‌گیرد که به دنبال ارائه‌ی راه‌کاری است که ایمان‌داران بتوانند در جهانی که انتظار می‌رفت روزگار فراغت از خدا باشد، خدا را در اوقات فراغت یافته و آن را در سفر تجربه کنند. خانم دکتر امیریزدانی تحصیلات خود را از گردشگری آغاز کرده و مدتی آن را در میدان عمل تجربه کرده است. تحصیلات تکمیلی و دکتری او در زمینه الاهیات تطبیقی است، به همین دلیل مشاجرات میان گردشگری و الاهیات را به خوبی دانسته و در کتاب منعکس کرده است. البته که تلاش علمی او در شمار نخستین گام‌ها در این زمینه است. امیدوارم راهی که او آغاز کرده‌اند به وسیله‌ی خودشان و نیز پژوهش‌گرانی دیگر پی گرفته شود. چالش میان گردشگری و الاهیات اگر چه از جهان مسیحی آغاز شد؛ ولی محدود به آن‌جا نخواهد ماند. فکر می‌کنم زمان آن رسیده است که عالمان و اندیشمندان مسلمان با تجربه‌ی الهی‌دان‌های مسیحیان مسیحی در این زمینه آشنا شده و تلاش آشتی‌جویانه‌ی خود را در این زمینه آغاز کنند. این کتاب در این زمینه کارگشاست.

مهراب صادق‌نیا